

КЕЛЬТСЬКА ГІДРОНІМІЯ В БАСЕЙНІ ДНІСТРА ¹

У пропонованій статті схарактеризовано гідроніми *Бакота, Бібрка, Сукіль, Щирець* у басейнах Верхнього й Середнього Дністра, які свого часу етимологізували як кельтські за походженням. На підставі докладного етимологічного аналізу спростовано кельтську версію походження цих гідронімів, обґрунтовано їхню слов'янську природу.

Ключові слова: гідронім, етимон, кельтська етимологія, слов'янська етимологія.

Проблема кельтської мовно-культурної спадщини у слов'янських мовах не нова. Її не раз порушували у своїх працях Т. Лер-Сплавінський, Л. Мошинський, З. Возняк, Я. Філіп та інші дослідники. Науковий інтерес істориків, археологів, лінгвістів до виявлення кельтських старожитностей у слов'янських мовах зумовлений активним розселенням кельтів у IV–III ст. до н. е., викликаним низкою зовнішніх чинників, зі своєї прабатьківщини на Британські острови, території Франції, Апеннінського, Піренейського й Балканського півостровів.

Першим регіоном сучасної України, що зазнав кельтського впливу, історики називають Закарпаття, зокрема Верхнє Надтисся. Згідно з відомостями археологів, кельти закріпилися тут у 2-й п. IV ст. до н. е., відтиснувши і частково асимілювавши корінну фракійськомовну людність². Чимало дослідників припускає, що із Закарпаття через карпатські перевали деякі групи кельтських племен могли проникати і на Прикарпаття. Про це свідчать виявлені археологами кельтські артефакти в Північно-Східному Прикарпатті. Проте кельтські старожитності латенського періоду на північ від Карпат представлені лише окремими знахідками металевих виробів. Тільки на поселенні поблизу с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. Л. І. Крушельницька розкопала одне житло-напівземлянку з кельтською гончарною керамікою. Це гіпотетично вказує на те, що якісь нечисленні групи кельтів могли проникати й у Карпато-Дністерський регіон. Дослідниця датує це поселення першим соліттям до нашої ери, припускаючи, що кельти могли прийти у Верхньо-Середню Наддністрянщину або з Південної Польщі, або із Закарпаття, подолавши карпатські перевали³. На сьогодні це фактично єдине археологічне

¹ Цю статтю було заплановано як доповідь на XVI Міжнародному з'їзді славистів у Белграді. З незалежних від автора причин її не було опубліковано в тематичному збірнику «Слов'янські обрії».

² *Казакевич Г.* Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина. — К., 2010. — С. 135–136.

³ *Крушельницькая Л. И.* Кельтский памятник в Верхнем Поднестровье // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института археологии / Отв. ред. Т. С. Пассек. — М., 1965. — Вып. 105. — С. 122.

підтвердження перебування кельтів у Північно-Східному Прикарпатті, що не дає однозначної відповіді про характер і тривалість кельтського впливу на регіон басейну Дністра в його прикарпатській частині. На думку, А. Д. Мачинського, група кельтського чи кельтсько-іллрійського населення (II–I ст. до н. е.), яка займала деякі райони Верхньої Наддністрянщини, найімовірніше, не була значною. До рубежу нової ери вона розчинилася в середовищі численнішого (фракійського? — С. В.) іншомовного населення ⁴.

Визнання історичного факту кельтсько-слов'янських контактів потребує підтвердження на основі лінгвістичних відомостей. Деякі дослідники наголошують на випадковому характері кельтсько-слов'янських лексичних ізоглос ⁵. Так, Г. А. Ільїнський зазначав, що кельти в давні часи дуже рідко й епізодично стикалися зі слов'янами, а отже, не могли сильно вплинути на їхню мову ⁶. Пошуки кельтизмів у слов'янській лексиці ускладнює й те, що на сьогодні фактично немає жодних відомостей про мову, якою розмовляли кельти в історично підтверджених місцях свого перебування. На думку Т. Лер-Сплавінського, ми не можемо навіть приблизно визначити форми слів, що їх слов'яни могли запозичити від кельтів, чим зумовлена непевність різноманітних кельтських реконструкцій у лексичній сфері ⁷. Від кельтських мов Середньої Європи, поширених на її теренах у IV–III ст. до н. е., не лишилося майже жодних слідів, а відомі нині західнокельтські діалекти помітно відрізняються від східних і не дають незаперечних доказів, щоб можна було твердити про ті чи ті кельтсько-слов'янські ізоглоси ⁸.

Це означає, що формальний збіг певного слов'янського апелятива чи топоніма з якоюсь лексемою, засвідченою в живих сучасних кельтських мовах, не вказує переконливо на кельтську генезу слов'янського слова. У таких випадках, очевидно, важливо диференціювати так звані запозичення і спільні утворення на спільноіндоєвропейському ґрунті. Єдиним критерієм віднесення тієї чи тієї слов'янської лексики до кельтизмів має бути наявність для неї етимологічно споріднених слів у сучасних кельтських мовах й ізолюваність її в слов'янському словникові. Стосовно топонімів, то, як слушно відзначав Т. Лер-Сплавінський, з кельтами гіпотетично можна пов'язувати лише ті власні географічні назви, які мають відповідники на історичних кельтських теренах ⁹ за відсутності таких у слов'янському топоніміконі. З огляду на це актуальним є етимологічне дослідження гідронімів *Бакота*, *Бібрка*, *Сукіль*, *Щирець*, що їх деякі мовознавці вважали (вважають) імовірними кельтизмами в басейні Верхньо-Середнього Дністра.

Назву р. *Бакота* (л. Дністра; с. *Бакота* Кам'янець-Поділ. р-ну Хмельн. обл.; СГУ ¹⁰, 31) уперше в писемних джерелах відзначено у формі «во Ба-

⁴ Мачинский Д. А. Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки : Сб. ст. / Отв. ред. В. Н. Ярцева. — М., 1974. — С. 41.

⁵ Парина Е. А. III Международный коллоквиум Celto-Slavica // Вопр. языкознания. — 2009. — № 6. — С. 138.

⁶ Ильинский Г. А. Праславянская грамматика. — Нежин, 1916. — С. 37.

⁷ Lehr-Splawiński T. Kilka uwag o stosunkach językowych celtycko-prasłowiańskich // Rocznik Slawistyczny. — 1956. — Т. 18. Cz. 1. — С. 5.

⁸ Седов В. В. Славяне и кельты (по данным археологии) // IX Междунар. съезд славистов (Киев, сентябрь 1983 г.). История, культура, этнография и фольклор славянских народов : Докл. сов. делегации. — М., 1983. — С. 97.

⁹ Lehr-Splawiński T. Op cit. — С. 4–5.

¹⁰ Список скорочень див. у кінці статті.

котоу», 1241 р. — «ко *Бакотъ*» (ЕСЛГНПР, 18). Ранні історичні фіксації гідроніма *Бакота* засвідчують його в незмінній, порівняно із сучасною, формі, що дає підстави розглядати пізніші гідронімні варіанти *Бекота*, *Бокота* (ЕСЛГНПР, 18) як вторинні щодо *Бакота*. На це вказують також онімні паралелі для аналізованої назви, відзначені в суміжних регіонах України: укр. ст. ойконім *Бакота* на Волині (1463 р.) — тепер с. *Бакоти* Кремен. р-ну Терноп. обл. (АТУ, 320), укр. прізвище *Бакута* (Редько 1, 25) < *Бакота (у < о під впливом попереднього задньоязикового к), пор. іще інші слов'янські назви: антропоніми болг. *Бакота* (давнє ім'я IX–XIV ст.) < імені *Бак* (Заимов, 12), хорв. *Vakota* ~ серб. *ба̀кота* < *бак* «бик» (Речник 1, 260), похідні *Bakotić*, *Bakotin* (Leksik, 19), ойконім *Bakotići* в Боснії і Герцеговині (Im.m., 68).

Наведений матеріал свідчить про поширення назви *Бакота* в слов'янському онімному просторі й неоднозначність її етимона, що, з огляду на ареал, спонукає етимологізувати гідронім на слов'янському ґрунті всупереч К. М. Тищенку, який у його основі вбачав кельт. (кімр.) *bach* «гак, гачок; кут, різкий поворот, закрут річки»¹¹. Ця кельтська лексема має споріднені апелятиви в інших індоєвропейських мовах, як-от: лат. *baculum* «палиця» < іє. **bak-* «колоти, різати, штовхати, бити» (Pokorny, 93), пор. іще омонім дгерм. *bak* «вода, потік» = нім. *Vach* «т. с.» < іє. **bheg-* / **bhog-* «проточна вода» (Левицький, 86–87). Формально будь-яку з цих лексем можна порівнювати з гідронімоосною назви *Бакота*, однак таке зближення без з'ясування її словотвору, зв'язку з іншими подібними утвореннями видається випадковим і лінгвістично необґрунтованим. Щодо міркування В. В. Лучика про ймовірний зв'язок гідроніма *Бакота* з гіпотетичним кельт. *bakkus* «заглибина, впадина» (версія С. Д. Бабишина; покликання на «Словник власних географічних назв Хмельницької області» Н. М. Торчинської й М. М. Торчинського¹²), то, як слушно зауважив сам автор, «його реальність не підтверджена і джерело не вказано»¹³. На нашу думку, етимологія назви *Бакота* на кельтському ґрунті безпідставна. По-перше, у доступних кельтських лексиконах не вдалося відшукати ідентичних апелятива чи оніма. По-друге, навіть якщо формально пов'язувати топонім *Бакота* з кельт. *bach*, припускаючи пізнішу зміну *ch > k*, то малоімовірним видається поєднання цього апелятива із суфіксом *-ot-*, за допомогою якого в кельтських мовах творилися збірні іменники (переважно назви тварин і деякі назви осіб¹⁴).

Дослідники неодноразово цікавилися етимологією гідроніма (ойконіма) *Бакота*. Одні вважали первинним гідронім, інші — ойконім, але жоден із них не запропонував переконливого пояснення структури й апелятивної семантики назви *Бакота*. В. П. Нерознак кваліфікував гідронім *Бакота* як первинний, не розкриваючи деталей його структури¹⁵. Л. Т. Масенко припускає зв'язок ойконіма *Бакота* з укр. ст. *боуката* (< молд. *букатэ*) «шматок» чи з бр. діал. *букота* «гора округлої форми» (ЕСЛГНПР, 18). Таке пояснення малоімовірне передусім з фонетичних міркувань. С.Є. Вайнтрауб (місцевий краєзнавець) тлумачив назву *Бакота* як утворення з префіксом *ба-* і коренем

¹¹ Тищенко К. М. Етномовна історія прадавньої України. — К., 2008. — С. 255.

¹² Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України. — К., 2014. — С. 31.

¹³ Там же.

¹⁴ Льюис П., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков / Пер. с англ. проф. А. А. Смирнова; ред., предисл. и примеч. В. Н. Ярцевой. — М., 1954. — С. 203.

¹⁵ Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. — М., 1983. — С. 16.

-кот- на позначення «хотіння»: *Бакота* — *«бажане місце»¹⁶. Така версія також непереконлива з огляду на різний характер початкових приголосних у коренях -кот- і -хот- (незрозуміло, наприклад, які мовні чинники зумовили зміну $k < x$, не наведено жодного прикладу такої субституції в апеллятивній лексиці). Російський дослідник В. І. Марков етимологізує назву *Бакота* на основі монг. ст. *böketü* «горбатий»¹⁷. Таке тлумачення, на нашу думку, вразливе з фонетичних міркувань. Уважаємо, що монг. ст. *böketü* запозичене з тюркських мов (відомі факти тюркських запозичень у старомонгольську мову). На це вказує, зокрема, тюрк. *бök* «згинати, прогинати» (Радлов IV/2, 1716), яке формально ідентичне з основою монг. ст. *böketü*. Значення «горбатий» цієї лексеми співвідносно із семантикою «згинати, прогинати», яку реалізувало тюрк. *бök* (як відомо, тюрк. *ö* ніколи не переходило в слов'янське *a*; у східнослов'янській звуковій системі тюрк. *ö* після м'яких і пом'якшених приголосних найчастіше переходило в *у* (графічно — *ю*)¹⁸).

Свого часу ми запропонували пояснення гідроніма *Бакота* як вторинної форми щодо *Баколта, у якій **ба-** — префікс, **-ко(л)т-** — корінь із абсорбованим сонорним **-л-**¹⁹ (щодо аналогічного явища поглинання плавного **-л-** у структурах *тълт* пор., наприклад, укр. *кóвтях* «кізяк» (< *колт-*) і *кóтях* «т. с.»; ЕСУМ, 2, 488). Для кореневого **-колт-** < **-кълт-** відновлено семантику *«щось криве, викривлене»²⁰. Сьогодні ця версія видається надміру ускладненою, хоч теоретично можливою. Не вважаємо ймовірним зв'язок гідроніма *Бакота* із серб. *бăкота* < *бăк* «бик», яке, за версією П. Скока, розвинулося на місцевому ґрунті з *букати* < псл. *бъкъ (Skok, 1, 95). Імовірнішим видається тлумачення гідроніма *Бакота* як лексико-семантичного деривата від утраченого в сучасному словнику апелятива *bakota / *bakotъ, який реконструюємо на підставі слц. *bakot* «мекання кози, бекання вівці» (SSN, I, 89), пор. іще ч. діал. *bákat* «бекати (про сарну, оленя)» (SP, 1, 183), що етимологічно споріднене з укр. ст. *бакати* «ляяти, лихословити» (СУМ XVI–XVII, 2, 12), бр. *бакаць* «багато говорити, базікати» (ЭСБМ, 1, 283), рос. діал. *ба́каты* «говорити, розмовляти», серб. і хорв. *bakati* «ляяться», ч. *bakati* «сварити, підбурювати когось», діал. *bákat* «багато говорити», п. заст. *bakać* «(весело) кричати» (ЭССЯ, 1, 141–142) < псл. *bakati + суфікс **-ot-** (щодо аналогічного словотвору пор. бр. діал. *букóта* «пагорб», «глибоке місце в річці» < псл. *bukati (ЭСБМ, 1, 405); ч. *buchot* < *buxotъ < *buxati; ЭССЯ, 3, 81).

Наведені лексеми дають можливість припускати для відновленого *bakota певну метафоричну (звуконаслідувальну) семантику на зразок *«річка, яка шумить» ~ «вир». Можливо, така номінація зумовлена характерною топографією. На березі Дністра (де був нп *Бакота*) височіє висока скеляста гора (Труди, 923). Вода, ударяючись об підніжжя скелі, могла викликати

¹⁶ Див. у кн.: *Винокур І. С.* Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. — Кам'янець-Подільський, 1994. — С. 6.

¹⁷ *Марков В. И.* Тюркский след в истории Украины X–XVII вв. — СПб., 2016. — С. 201.

¹⁸ *Гулиева Л. Г.* Славянская адаптация тюркской гидронимии // Учен. зап. Азербайджан. пед. ин-та рус. яз. и лит. им. М. Ф. Ахундова. Сер. XII : Языки и литература. — Баку, 1975. — С. 18.

¹⁹ *Вербич С. О.* Гідронімія басейну Середнього Дністра : Етимолог. словник. — Луцьк, 2009. — С. 11–12.

²⁰ *Казлова Р. М.* Славянская гидронимия. Праославянскі фонд. — Гомель, 2003. — С. 96, 101.

специфічний шум. Щодо типології номінації пор. співвідносні пари: **bukati* «шуміти, ревіти» < **bukъ* «шум, вир»: укр. діал. *бук* «водяний перлистий пил, що утворюється при ударі води в пороги Дніпра», рос. діал. *бук* «вир, у якому, за забобонними уявленнями, живе водяник», бр. *бук* «місце, куди падає вода з колеса млина, від чого дно водоспаду робиться глибоким», «вир, глибокі місця в річці, ями»²¹; **gukati* < **gukъ*: укр. діал. *гук* «водоспад» (ГГ, 50), «вир» (Дзєндзелівський, 25), «гірський шумливий потік» (Jurkowski, 23), карпатські гідроніми *Гук* у бас. Дністра, Пруту, Тиси (СГУ, 161). Викладені вище міркування щодо етимології гідроніма *Бакота* спростовують, на нашу думку, версію про його запозичення з кельтських мов і вможливають пояснення цієї назви на місцевому (слов'янському) ґрунті.

Назву р. *Бібрка* (л. Дністра; нп Волове, *Бібрка* Перемишлян. р-ну, Бортники Жидачів. р-ну Львів. обл.; п. *Boberka*; СГУ, 52) уперше зафіксовано на початку XIII ст.: «на ... *Бобрькоу*», 1211 р. (ЕСЛГНПР, 20). Гідронім *Бібрка* не обмежений лише басейном Верхнього Дністра, пор. також назви рр. *Бібрка* (*Bóbrka*) п. Сяну в бас. Вісли (у межах України тече в Турків. р-ні Львів. обл.; СГУ, 52), *Бобрка* в бас. Пд. Бугу (Масенко, 14).

Прозора формальна структура гідроніма *Бібрка* / *Бобрка* (пор. укр. *бібр* «бобер»; Желеховський, 1, 27), наявність паралелей в інших басейнах дають обґрунтовані підстави етимологізувати його як питомий: *Бібрка* < *Бобрька* — дериват із суфіксом *-ък-а* від *бобрь* «річковий бобер» (ЕСЛГНПР, 20). О. С. Стрижак, проте, припускав, що назва *Бібрка* могла постати на ґрунті кельтського етимона і зближував її з кельтським етнонімом *Vibroci* «боброві»²². Кельтську етимологію гідроніма *Бібрка* вважаємо хибною. Такий висновок уможливають насамперед лінгвістичні та географічні факти:

1. Кельтська етнічна назва *Vibroci* засвідчена лише в Британії, тоді як в інших регіонах Європи, зокрема в Україні, цього етноніма не зафіксовано.

2. *Бібрка* — не первинна форма назви гідрооб'єкта. Вона розвинулася з *Бобрька* внаслідок фонетичних змін, пов'язаних із занепадом зредуваного *ъ* (*o* > *i* в новозакритому складі на українському ґрунті).

3. В основі історичної назви *Бобрька* — псл. **bobrъkъ* «бобер» (ЭССЯ, 2, 146) з подальшою зміною граматичної форми чол. р. на жін. р. у результаті узгодження з лексемою *річка* (інакше вважає В. В. Лучик, виводячи цю назву, услід за укладачами «Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі», безпосередньо з друс. *bobrъ* «бобер» > укр. *бібр*, ускладненого релятивним формантом *-к(а)*²³). Підтверджують таке припущення споріднені укр. гідроніми *Бобёр* у басейнах Горині, Росі, Прип'яті, *Бобрик* — у басейнах Псла, Дніпра, Дністра (СГУ, 59–60), бр. *Бобр* у бас. Дніпра, рос. *Бобр* у колишній В'ят. губ., бр. *Бобрец* у колишній Могильов. губ., рос. *Бобрец* у колишній Смолен. губ. (Vasmer, I, 166), п. *Bóbr* у колишньому Познан. пов. (SG, I, 258), а також у бас. Вісли (HW, 165), пор. іще ч. *Vobr* / *Vober* — назва поселення, похідна від ідентичного гідроніма (Profous, I, 105). Апелятивну семантику гідронімооснови назви *Бібрка* < *Бобрька* мотивувала ознака **«річка, де є бобри»*. Наведені лінгвістичні й ареальні аргументи переконливо засвідчують слов'янську етимологію гідроніма *Бібрка* та його постання на українськомовному ґрунті з *Бобрька*.

²¹ Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся. — К., 2003. — С. 29–31.

²² Стрижак О. С. Етнонімія Геродотової Скіфії. — К., 1988. — С. 82.

²³ Лучик В. В. Знач. праця. — С. 46.

Гідронім *Сукіль* (р., л. Свічі п. Дністра; поч. в околиці с. *Сукіль*, тече через нп Козаківка, Поляниця, Тисів, Болехів Долин. р-ну Івано-Франк. обл.; Лисовичі, Задеревач та ін. Стрий. р-ну Львів. обл. (СГУ, 539); варіанти: р'ки *Соукила*, 1413 р. (СГУ, 539), *Сукила*, 1473 р. (Грушевський, 66), *Sukyl'*, *Sukil'*, *Сукел'* (СГУ, 539), п. *Sukiel*; SG, XI, 558) неодноразово цікавив дослідників, більшість яких вважає його генетично слов'янським. Лише К. М. Тищенко та М. М. Габорака відносять назву *Сукіль* до неслов'янських, що сягає кельтського²⁴ чи румунського (як імовірна версія)²⁵ джерела.

Для наочності наведемо погляди мовознавців щодо походження гідроніма *Сукіль*: 1) назва мотивована лексикою гнізда псл. **sukati* «звивати, крутити, гнути»²⁶; 2) гідронім *Сукіль* вторинний щодо *Сукиль* < псл. **sokylj* < *sučyty* «пливти тоненькою смугою»²⁷. Таке тлумачення фонетично невиправдане, оскільки дієслово *sučyty* «пливти тоненькою смугою» сягає **sočiti* «текти, сочитися» < **sokъ* (С. В.); 3) дериват із преформантом *cy-* < псл. **sq-*²⁸; 4) назва похідна від румун. *suci* «сукати, вити; вертіти, скручувати», ускладненого суфіксом *-el-*²⁹; 5) гідронім *Сукель*, а також споріднений лімніонім п. *Sukiel* — результат місцевої еволюції псл. **Sokъlbъ* < **sokъlbъ* «скручений, звивистий»³⁰ (за такого пояснення гідронім *Сукіль* (*Сукель*) мав би форму Р. в. *Сукля*, пор. праантропонім **Sokъlbъ* > рос. ойконім *Шуклово* > *Суклово* в колишній Твер. губ.³¹ — С. В.).

Кельтська етимологія гідроніма *Сукіль* непереконалива. Найімовірніше, вона побудована на випадковому зближенні з кельт. онімом *Sucaello* (в Іспанії), антропонімом *Sucello* (у Швейцарії) (Holder, 1652, 1654). Погоджуємося з тими дослідниками, які кваліфікували гідронім *Сукіль* як слов'янський. На це вказує як формальна структура назви, яку можна пояснювати або в складі лексики, похідної від дієслова *сукати*, або в колі апелятивів з архаїчним префіксом **sq-*, так і споріднені топоніми: укр. *Сукіл* (гідронім), *Сукель* (*Sukiel*) (оронім), польські гідроніми *Sukiel*, а також відсутність неслов'янських топонімних паралелей. Певні труднощі становить визначення первісної форми цієї назви *Суколь* (> *Сукіль*) чи *Сукиль* (> *Сукіль*). У місцевому середовищі побутують форми *Сукел'*, *Сукіл'*, *Сукил'* (ОАІУМ), а найраніша письмова згадка про цю назву — *Соукиль* (див. вище). Наявність варіанта *Сукиль* (з *и* в корені) уможливує розгляд цієї назви як первинної, а не вторинної. Щодо написання в основі гідроніма *и* (у джерелах XV ст.), а не очікуваного *ы* після задньоязикового *-к-*, то цей факт можна пояснити змішуванням голосних *и*,

²⁴ Тищенко К. М. Генетична апробація лексико-топонімічних студій // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць / Відп. ред. О. І. Чередниченко. — К., 2012. — Вип. 39. — С. 341.

²⁵ Габорака М. Гідронімія Івано-Франківщини: етимологічний словник-довідник. — 2-ге вид., переробл., допов., уточн. — Івано-Франківськ, 2010. — С. 448.

²⁶ Rozwadowski J. Studia nad nazwami wód słowiańskich. — Kraków, 1948. — S. 204–205.

²⁷ Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини. — 2-ге вид. — Вінніпег, 1962. — С. 53.

²⁸ Трубочев О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование. Этимология. Этноч. интерпретация. — М., 1968. — С. 264.

²⁹ Габорака М. Знач. праця. — С. 239.

³⁰ Казлова Р. М. Знач. праця. — С. 20.

³¹ Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. — К., 2008. — Ч. 1. — С. 269.

ьї на українському ґрунті, що в давньоукраїнських пам'ятках простежується вже в XII ст., пор., наприклад: *великии, сєкира* (замість *великьи, сєкыра*; ГУМ, 243). Варіант *Сукель*, імовірно, виник у польськомовному середовищі як субститут місц. *Сукіль*, у якому голосний *i* польські писарі передали диграфом *ie*. Таким чином, *Sukiel* < *Сукіль*. Структуру гідроніма *Сукіль* слід аналізувати, на наш погляд, як *Сук-иль*, а не *Су-кіль*. На таку думку нашоїтовхують польські відповідники в бас. Вісли — пот. *Sukiel*, оз. *Sukiel* (Szulowska, 291). Якби гідронім *Сукіль* розвинувся із **Су-кіль*, у якому *су-* < **sɔ-*, то споріднені польські гідроніми мали б форму **Sąkiel*, пор., наприклад, польські словоформи з цим префіксом — *sąsiekiel* «частина стодоли» (Rzetelska-Feleszko, 114), топонім *Sąciaska* (Rospond, 40) тощо.

З огляду на це *Сукіль* < псл. **sukylъ* — дериват від основи дієслова **sukati* «крутити, скручувати»³², оформленої суфіксом **-ylъ*. Відновлене **sukylъ* могло мотивувати апелятивну семантику гідроніма *Сукіль* (у разі його первинності) значенням **«звивистий потік»*: річище огинає гірський хребет *Сукіль* (*Sukiel*) (SG, XI, 558), тобто має вигнуту форму, зумовлену природною перешкодою на шляху течії (пор. з цього приводу споріднені назви: гідроніми *Сукáč* (Рівненщина і Волинь) < псл. **sukačъ* на позначення гідрооб'єкта з викривленим річищем (формою) < **sukati*³³, *Сукич* у бас. Горині на Житомирщині (СГУ, 539) < **сукич* < *сукати* + *-ич*, пот. *Сукіл* (бас. Серету л. Дунаю; с. Банилів Вижниц. р-ну Чернів. обл.; варіант *Сукól*; СГУ, 539). Буковинську назву Ю. О. Карпенко виводив від дієслівної основи *сукати*, відновлюючи для неї семантику «звивистий потік»³⁴. *Сукіл* < псл. **sukolъ* / **sukolъ*, на реальність якого вказує бр. діал. *сукол* «кручений зубець, яким зв'язують два кілки <...>» (бр. діал. *сукól* «кручений зубець <...>», «закрут», *сукóлы* «два переплетені кілки в плоті» < *сукаць* (ЭСБМ, 13, 32); інакше вважає Р. Козлова³⁵). Реконструйоване **sukolъ* / **sukolъ* — дериват із нечастотним формантом **-ol-* від **sukati* (пор. формально споріднене рос. діал. *сóполь* «гнучка трубка, рукав» < псл. **sopolъ* / **sopolъ* < **sopti*, **sopěti*³⁶).

Реконструкцію псл. **sukylъ*, проте, не можна вважати остаточною. Якщо для дністерського гідроніма *Сукіль* / *Сукіль* вона можлива, то споріднені польські гідроніми *Sukiel* указують на іншу суфіксальну частину праформи — **sukolъ*. Щодо реалізації етимологічного *o* > *e*, *ie* на польському ґрунті зауважимо, що зміну *o* > *e* підтверджують польські оніми в позиції після *g*, *k*, *ch*, які зазнали пом'якшення³⁷.

На основі відновленого **sukolъ* можна пояснювати і гідронім *Сукіль*, давніша форма якого *Сукіль* < *Сукіль* (змішування *u* / *i* в писемних джерелах)

³² Варбот Ж. Ж. К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. IX (**zoriti* / **zariti* II, **obsogъ* и **obsožiti*, **suknōti*, **rъvъnъlъ* и **ruja*, **guzlo*) // Этимология. 1980 / Отв. ред. О. Н. Трубачев. — М., 1982. — С. 33.

³³ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). — К., 1998. — С. 265.

³⁴ Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. — К., 1973. — С. 192.

³⁵ Казлова Р. М. Знач. праця. — С. 20.

³⁶ Павлова Е. С. Имена с суффиксом *-ol-* в истории русского языка // Этимология. 1991–1993 / Отв. ред. О. Н. Трубачев. — М., 1994. — С. 103.

³⁷ Мельничук Т. До питання транскрипції офіційних українських антропонімів польською мовою // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. праць / Відп. ред. І. В. Сабадош. — Ужгород, 2012. — Вип. 17. — С. 31.

розвинулася із *Суколь. Факти появи голосного *и* (*i*) на місці етимологічного *o* в новому закритому складі староукраїнські писемні пам'ятки фіксують із XV–XVI ст., наприклад: *гаківниця*, *Макогинь* замість *гаков(ь)ниця*, *Макогонь* (ІУМ, 278). Теоретично можлива також реконструкція твірного *sqkolb / *sqkolb < *sqkolti (іменні утворення з префіксом **sq-* корелюють із дієслівними основами з преформантом **sb-*³⁸). Витік р. *Сукіль* біля підніжжя однойменної гори (*Sukiel*; SG XI, 558) уможлиблює розгляд гідроніма *Сукіль* як вторинного (трансонімізація) щодо назви суміжного орооб'єкта, мотивованої відновленим *sqkolb / *sqkolb 'гора з відколотою (сколотою) вершиною'. Викладені вище міркування щодо структурно-семантичного аналізу гідроніма (ороніма) *Сукіль* унеможливають, на нашу думку, його інтерпретацію як неслов'янського утворення.

Назву пот. *Щирець* (л. Дністра; нп Басівка, Нагоряни, Віняви, Семенівка, Черкаси, *Щирець* Пустомитів. р-ну Львів. обл.; варіанти: *Щерек*, *Щирок*; СГУ, 630) уперше згадано в записі 1213 р. «на *Щирѣѣ* (*щирци*)» (ЕСЛГНПР, 176), що унаочнює первісну форму гідроніма — *Щирьць*.

Цей гідронім пояснюють як дериват із суфіксом **-ець** від прикметника *щирий* < псл. **ščirъjъ*³⁹, пор. укр. *щірий* «справжній, без домішок, чистий» (ЕСЛГНПР, 176). Як неслов'янську (генетично) назву етимологізував *Щирець* О. С. Стрижак, припускаючи її зв'язок з кельтським етнонімом *скіри*⁴⁰ (етнонім *скіри* розглядають також як назву германського племені⁴¹. *Скірами* (*Skiren, Sciren*) називали етнос готської групи, представники якого проживали первісно біля берегів Балтійського моря й Вісли. Близько II ст. до н. е. починається міграція *скірів* до Чорного моря. Протягом шести століть історикам про них нічого не відомо. Лише приблизно 454 р. н. е. про *скірів* згадують на Середньому Дунаї й у Моравії (ЭС, 30, 200). Це означає, що, по-перше, *скіри* — не кельти, а по-друге, — вони не проживали в Карпатах. Можливо, *скіри*, просуваючись у бік Чорного моря, проходили через Верхню Наддністрянщину, але нам невідомі випадки утворення гідронімів із суфіксом **-ець** від етнонімів). Таке пояснення етимона гідроніма *Щирець* вважаємо необґрунтованим передусім із лінгвістичного погляду. По-перше, складно назвати випадки утворення гідронімів із суфіксом **-ець** від етнонімів. По-друге, назва *Щирець* має підтримку в колі лексики (апелятивної і онімної) як української, так і інших слов'янських мов, наприклад: укр. *щирець* «цілина, грунт, який іще не орали», «чистий пісок» (Грінченко, 4, 526), діал. (поліс.) *щирець* «крупний пісок, який використовують для будівництва й ремонту шляхів; щебінь», «звичайний річковий пісок» (Лисенко, 238); гідроніми: укр. торф. *Щирець* (Пустомитів. р-н Львів. обл.; ОАІУМ), споріднені рос. рр. *Щир* у бас. Оки (Смолицкая, 401), *Щира* в колишніх Орловській і Петербурзькій губ. (Фа-

³⁸ Трубачев О. Н. Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода // Этимология. 1991–1993 / Отв. ред. О. Н. Трубачев. — М., 1994. — С. 18.

³⁹ Шульгач В. П. Семантичний аспект дослідження гелонімних основ // VI республіканська ономастична конференція (4–6 грудня 1990 р.) : Тези доп. і повідомл. — О., 1990. — Ч. 2. — С. 132–133.

⁴⁰ Стрижак О. С. Кельти й Україна // Україна. Наука і культура : Щорічник / Гол. ред. О. Сергієнко. — К., 1989. — Вип. 23. — С. 267.

⁴¹ Топоров В. Н. Древние германцы в Причерноморье: результаты и перспективы // Балто-славянские исследования. 1982 / Отв. ред. Вяч. Вс. Иванов. — М., 1983. — С. 228.

смер, IV, 507), серб. р. *Штура* (пр. Дрини) (Іліаді, 306), п. *Szczerki* — лимонім у бас. Одеру (НО, 184) тощо.

Наведені факти ілюструють загальнослов'янське поширення основи *цир-*, яка реалізувала не лише значення «чистий», але й «роздроблений», пор. щодо цього споріднене лит. *skūras* «окремиий, відокремлений» (Bezlaį, IV, 19). Семантика «дрібний, подрібнений» була, очевидно, стрижневою для конкретних значень «пісок», «гравій» — «те, що подрібнене». Отже, зі структурно-семантичного погляду немає підстав для заперечення зв'язку гідроніма *Щирець* з укр. діал. *цир'ець* «річковий пісок, ринь» < псл. *šćirьсь. Таку мотивацію підтверджує також гідрографічний опис пот. *Щирець*: починається з узгір'я, де вивищуються гіпсові скелі, нижня частина яких складається із *зернистого* гіпсу (SG, XI, 851; курсив наш. — С. В.). Пор. ще типологічно споріднений гідронім *Ринь* у бас. Верхнього Дністра (СГУ, 464) < *ринь* «крупний пісок, гравій» (Грінченко, 4, 24).

Підсумовуючи розгляд так званих кельтських гідронімів, локалізованих у Верхній і Середній Наддністрянщині, — *Бакота*, *Бібрка*, *Сукіль*, *Щирець*, доходимо висновку про їхнє насправді слов'янське походження. Викладені вище аргументи стосовно формальної структури, ареальних зв'язків цих гідронімів зі спорідненими топонімами на інших слов'янських теренах дають підстави, на нашу думку, спростувати гіпотези попередників про еволюцію цих гідронімів із кельтських етимонів і обґрунтувати їхню слов'янську етимологію. Структурно-семантичний і ареальний аналіз гіпотетично «кельтських» назв *Бакота*, *Бібрка*, *Сукіль*, *Щирець* як генетично слов'янських засвідчив, що кельтськомовний вплив на регіон басейну Верхньо-Середнього Дністра був фрагментарним, а тому не міг позначитися на становленні місцевого топонімікону. На підтвердження цього висновку наведемо ще й такі аргументи. У тих регіонах, де протягом тривалого часу перебували кельти, виявлено назви з типовими кельтськомовними основами, наприклад: *dūn* «укріплене місто, замок» (переважно в складі топонімів-комполітів, у яких *dūn* < *-dūnom*, *-dūnum* у постпозиції), *dur* «фортеця з воротами», *briga* «фортеця на пагорбі», *briva* «міст», *cēt-* (*coet*, *coit*) «ліс», *lind* «рідина, течія», *magos*, *magus* «поле», *nemet-* «священне місце», *ritu* «брід», *roen*, *reūn* «чистий», *sēt* «дорога», *teut*, *tout* «народ, плем'я» та ін., пор. похідні топоніми *Cambodunum* (Британія), *Dunum* (Франція), *Lopodunum*, *Torodunum* (Німеччина); *Bandobriga* (Німеччина); *Gabrosentum* (Галлія); *Noviomagus* (Бельгія, Британія), *Rīgomagus* (Верхня Італія, Нідерланди, Франція)⁴² тощо. В Українському Прикарпатті топонімів із такими основами не виявлено, за винятком хіба що карпатського ороніма *Бескиди*, який О. М. Трубачов тлумачив на основі іллірійського **biz-kit-*⁴³ ~ кельт. *cēt-* «ліс» (див. вище). Відомо, що в ранню історичну епоху кельти контактували з фракійцями та іллірійцями⁴⁴, а це могло вплинути на проникнення лексичних елементів з однієї мовної системи в іншу.

⁴² Krahe H. Sprache und Vorzeit: Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache. — Heidelberg, 1954. — S. 124–125, 140, 185.

⁴³ Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины. — С. 281.

⁴⁴ Герознак В. П. Палеобалканские и кельтские ономастические параллели // Кельты и кельтские языки : Сб. ст. / Отв. ред. В. Н. Ярцева. — М., 1974. — С. 42.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АГУ — Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.). — К., 2012. — 784 с.
- Грушевський — *Грушевський М.* Запись руська 1473 р. // Грушевський М. Твори : В 50 т. / Гол. ред. П. Сохань. — Л., 2003. — Т. 5. — С. 66–67.
- ГГ — Гуцульські говірки : Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. — Л., 1997. — 232 с.
- Грінченко — Словар української мови / Упоряд. з дод. власн. м-лу Б. Д. Грінченко; надруковано з вид. 1907–1909 рр. — К., 1958. — Т. 1–4.
- Дзєндзелівський — *Дзєндзелівський Й. О.* Із спостережень над українською гідрографічною номенклатурою (назви частин річки) // III Республіканська ономастична (гідронімічна) конференція : Тези. — К., 1965. — С. 23–27.
- ЕСЛГНПР — Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. — К., 1981. — 256 с.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови : В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. — К., 1982–2012. — Т. 1–6.
- Желеховський — *Желеховський С., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. — Л., 1886. — Т. 1–2.
- Заимов — *Заимов Й.* Български именник. — София, 1988. — 311 с.
- Гліаді — *Гліаді О. І.* Слов'янські мовні релікти в топонімії Балкан. — К. ; Кіровоград, 2008. — 420 с.
- ГУМ — Історія української мови. Фонетика / Відп. ред. В. В. Німчук. — К., 1979. — 367 с.
- Левицкий — *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков. — Винница, 2010. — Т. 1. — 614 с.
- Лисенко — *Лисенко П. С.* Словник поліських говорів. — К., 1974. — 260 с.
- Масенко — *Масенко Л. Т.* Гідронімія Східного Поділля. — К., 1979. — 104 с.
- ОАІУМ — Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.
- Радлов — *Радлов В. В.* Опыт словаря тюркских наречий. — СПб., 1893–1911. — Т. 1–4.
- Редько — *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ : У 2 т. — Л., 2007.
- Речник — Речник српскохрватского книжевног и народног језика / Гл. уред. А. Белић. — Београд, 1959–1996. — Књ. 1 — 15.
- СГУ — Словник гідронімів України / І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. — К., 1979. — 781 с.
- Смолицкая — *Смолицкая Г. П.* Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). — М., 1976. — 403 с.
- СУМ XVI–XVII — Словник української мови XVI — першої половини XVII століть : У 28 вип. / Відп. ред. Д. Г. Гринчишин. — Л., 1994–2006. — Вип. 1–13.
- Труды — Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Е. Сецинского. — Каменец-Подольск, 1901. — Вып. 9. — 1065 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Перев. с нем. и дополн. О. Н. Трубачева. — М., 1964–1973. — Т. 1–4.

- ЭС — Энциклопедический словарь : В 86 т. / Под ред. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского. — СПб., 1890–1907.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. Г. А. Цыхун. — Мінск, 1978–2010. — Т. 1–13.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева, А. Ф. Журавлева, Ж. Ж. Варбот. — М., 1974–2016. — Вып. 1–40.
- Bezljaj — *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika. — Ljubljana, 1977–2007. — Knj. 1–5.
- НО — *Hydronimia Odry* : Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. — Opole, 1983. — 350 s.
- Holder — *Holder A.* Alt-celtischer Sprachschatz. — Leipzig, 1904. — Bd 2. — 1026 S.
- HW — *Hydronimia Wisły* / Pod red. P. Zwolińskiego. — Wrocław etc., 1965. — Cz. 1.— 466 s.
- Im.m. — *Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta v Jugoslaviji.* — Beograd, 1956. — 499 s.
- Jurkowski — *Jurkowski M.* Ukraińska terminologia hydrograficzna. — Wrocław etc., 1971. — 240 s.
- Leksik — *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* / V. Putanec, P. Šimunović.— Zagreb, 1976. — 772 s.
- Pokorny — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologische Wörterbuch. — Bern, 1948–1954.— Vol. 1–2.
- Profous — *Profous A., Svoboda J.* Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.— Praha, 1947–1957.— D. 1–4; 1960. — D. 5 / Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.
- Rospond — *Rospond S.* Ze studiow nad polską toponomastyką. IX. Gniezno // *Język polski.*— 1961.— T. XLI/5.— S. 341–342.
- Rzetelska-Feleszko — *Rzetelska-Feleszko E., Duma J.* Dawne słowiańskie nazwy Pomorza Szczecińskiego.— Warszawa, 1991. — 281 s. + 16 map.
- SG — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* — Warszawa, 1880–1902. — T. 1–15.
- Skok — *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.— Zagreb, 1971–1974.— Knj. 1–4.
- SP — *Słownik prasłowiański* / Pod red. F. Sławskiego. — Wrocław etc., 1974–2001. — T. 1–8.
- SSN — *Slovník slovenských nářečí* / Ved. red. I. Rípka. — Bratislava, 1994–2006. — T. 1–2.
- Szulowska — *Szulowska W.* Nazwy wód w Polsce.— Warszawa, 2001.— Cz. 1.— 337 s.
- Vasmer — *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* / Begr. von M. Vasmer.— Berlin ; Wiesbaden, 1961–1969.— Bd 1–5.

S. O. VERBYCH

CELTIC HYDRONYMY IN THE DNISTER BASIN

The proposed article is devoted to structural-semantic study of hydronyms of the *Bakota*, *Bibrka*, *Sukil*, *Shchyrets* in the basins of Upper and Middle Dnister river, that at one time were assumed as Celtic origin. Based on the detailed analysis of names the hypothesis of their Celtic nature is refuted, simultaneously their Slavic etymology is proved.

Keywords: hydronym, etymon, Celtic etymology, Slavic etymology.